

Skammen er tankens ven

I sin bog *Nudità* (2009), som nylig er blevet oversat til engelsk, skriver den italienske filosof Giorgio Agamben at vor tids nudisme, sociale idealer om eksponering af kroppen, prostitution og pornografi, konfronterer os, dog uden at vi selv er klar over det, med spørgsmålet om nøgenhedens nåde og prægtighed fra Edens have og dermed skammens intime relation til denne nøgenhed.¹ «Adam og hans kvinde var nøgne, men de skammede sig ikke.» (Første Mosebog 2:25). De følte den ikke eftersom de var «ikklædt nådens klædedragt», skriver Agamben.² De var, med en paradoksal formulering, nøgne klædt på.

Om dyret siger vi at det er nøgent selvom det bærer pels. Det er kun mennesket der går med tøj. Vi kalder ikke dyrets pels for tøj. Man erindrer sig H.C. Andersens eventyr *Kejserens nye klæder* i hvilken den nøgne kejser bevæger sig rundt i byen som om han ikke var nøgen. Men hvordan er den nøgne krop iklædt nådens kappe og omvendt?

Det interessante øjeblik er når Adam og Eva forlader Edens have: Fra det tidspunkt er det ikke længere muligt at iføre sig nådens tøj. De er overladt til de stofflige klæder. Afgørende er det ikke om de vidste eller ikke vidste om de var nøgne eller bar tøj. Afgørende er at den himmelske by før faldet ikke havde noget behov for menneskelige (materielle) klæder. Tøj var ikke nødvendigt ganske enkelt fordi mennesket kun fandt hvile og eksistens i sin egen suveræne natur, i al sin prægtighed. Ikke før Adam og Eva bar tøj var de mennesker.

Ej heller har Kejseren brug for klæder, da hans status er guddommelig. Han er konge af Guds nåde, som er det sande tøj han bærer. Sådan er han klædt på. Det som går op for den lille dreng da han afslører kongens nøgenhed, er intet andet end kongens menneskelighed. Ikke kun det suveræne monarkis magt og dets politiske og juridiske ikonografi, men også den moderne mode er inderligt forbundet med denne teologiske ønske og længsel efter sublim klæder, prægtighedens og taknemmelighedens klæder. Skammen er netop forbundet med det, som vi gerne vil skjule, men som vi ikke kan tildække. Hos Agamben og hos en række andre forfattere såsom Kafka, Levi, og Deleuze og Guattari står skammen frem som *det spejl hvori græzonen mellem det menneskelige og det dyriske viser sig. Skammen bliver en grænsetest for os selv, for politikens mulighed, for den skabende tanke.*

DET SÆRLIGE VED SKAMMEN er at vi dér er henvist til os selv og ikke kan flygte fra vores grundlæggende nøgenhed. I første omgang oplever vi skammen som et svar på en relation overfor vores medmennesker. Vi føler den i dagligdagen i parforhold, i situationer hvor vi opluges af vrede i stedet for forståelse og kærlighed, eksempelvis overfor vores børn.

Skammens første og væsentlige præmis er således at den har rod i vores refleksion. Ordet «skam» bruges som substantiv «en skam», som verbum «at skamme sig». Vi siger: *Jeg føler skam*. Skammen er navnet på den impuls eller affekt som vi påfører os selv – en slags auto-affektion. Men det helt særlige ved skammen er at vi på én gang er henvist til os selv samtidig med at vi er tabt for os selv. Vi er splittet og fremmed for os selv. Mennesket er endnu ikke et selv, men splittet mellem to, mellem det levende væsen og det talende væsen, mellem menneskeligt og ikke-menneskeligt. Mennesket er i sin splittelse det væsen der kan overleve sig selv.

Selvom K. i Kafkas *Processen* dør en uværdig død kan skammen til sidst *tale for ham i hans sted*. Mennesket kan altså overleve mennesket, fordi det aldrig besidder sig selv og netop fordi det kan være adskilt fra sig selv, kan det skamme sig på sine egne og på menneskehedens vegne. Uanset hvor meget nazisterne forsøgte at frarøve jøderne enhver subjektivitet, lykkes det aldrig helt. Om de russiske soldaters ankomst til Auschwitz skriver Primo Levi:

«De hverken hilste eller smilede. De synes tyngede, ikke alene af medlidenhed, men af en forvirret tilbageholdenhed som lammede deres læber og lænkede deres øjne til

Essay. Skammen er navnet på den impuls eller affekt som vi påfører os selv – en slags auto-affektion. Men det helt særlige ved skammen er at vi på én gang er henvist til os selv samtidig med at vi er tabt for os selv. Vi er splittet og fremmed for os selv. Mennesket er endnu ikke et selv, men splittet mellem to, mellem det levende væsen og det talende væsen, mellem menneskeligt og ikke-menneskeligt. Mennesket er i sin splittelse det væsen der kan overleve sig selv.

ALEXANDER CARNERA

Forfatter og skribent, København.

det dystre scenari. Det var den skam vi kendte så godt, den skam der ramte os efter udvælgelserne, og hver gang vi var vidne til eller selv udsat for overgreb.»

Således afslører skammen subjektivitetens dybdestrukture, af Agamben beskrevet som «den radikale umulighed af at flygte fra os selv.»⁴

GRÆNSERNE FOR SKAMMEN OG VANÆREN har rykket sig. Hverken Clintons seksuelle forhold til Monica Lewinsky mens han var præsident, Bush-administrasjonens krigsførelse i Irak eller Berlusconi's skamløse opførsel og regeringsledelse, ændrer tilsyneladende på disse personers popularitet eller deres magtfulde status i situationen før og efter. Det er blevet sagt at vi får de ledere vi fortjener. Man kan også sige det på en anden måde: Det skamløse hos lederne accepteres, fordi vulgariteten og banaliteten har sneget sig ind i vores egen måde at gebærde os på.

Historisk har vi forbundet skammen med skyld og fornædrelse som vi har set eksempelvis i behandling af jøderne i koncentrationslejrene. Med det moderne performance-samfund og dets krav om individualisme, eksponering og narcissisme er det snarere fraværet af skam der dominerer vor tid. I stedet for de ekstreme situationer, som vi kender fra Auschwitz eller nedværdigende behandling af flygtning, henter skammen i dag sin primære betydningsradius fra mødet med det Deleuze og Guattari kalder den «eksisten-

tielle simpelhed eller vulgaritet der hjem søger demokratierne, i mødet med udbredelsen af disse eksistensmodi og af tankefor markedet, i mødet med vor epokes værdier, idealer og holdninger. Skændslen ved de livsmuligheder vi tilbydes kommer indefra. Vi føler os ikke udenfor vor epoke, tværtimod indgår vi hele tiden skamfulde kompromiser med den.»⁵

En række af de væsentlige kvaliteter vi hver især efterstræber i de sociale relationer har således skammen som en afgørende test om ikke direkte så indirekte: Det handler om ikke at tabe ansigt. Vi må godt være vulgære og banale, for det er de andre også, men i sidste ende må vi ikke tabe ansigt. Så er vi færdige. Det vanskelige ved skammen er at den blander den juridiske herunder moralske autoritet med den sociale anerkendelse. Oftest møder vi skammen på det mikrosociale plan gennem anerkendelsens affekter: gestikker, der aftegner sig i pandefurer, i store armbevægelser og de forsmåede blikke. Det er denne verden af gestus, hvor ubetydelige de end forekommer, der udtrykker det sociale værendes grund.

Kafkas prosa fremviser en verden af gestus: I enhver tilsyneladende ubetydelig mellemmenneskelig relation *lader han alt være på spil hele tiden*. En lærer eller chef der løfter sine øjenbryn kan være afgørende for din videre skæbne. I novellen «En landlæge» viser Kafka vores afmægtighed og personernes følelse af skam gennem påvirkningernes konstante pres. Hans fortællinger bringer en forbløffende konkret virkelighed frem i de sociale bedømmelsesmaskiner da retten og moralens autoritet her blander sig med det sociale begærs krav om anerkendelse.

Miskreditering og fornædrelse styres ikke kun af loven og rettens autoritet (eksempelvis en dom for æreskrænkelser, vold, erstatningskrav), men i ligeså høj grad gennem den mangfoldighed af signalværdier der ledsager omverdens reaktion. Man holdes udenfor, de andre sænker stemmen når man går forbi. Man sidder ikke ved det rigtige frokostbord i kantine. Man deltager ikke i virksomhedens løbeklub. Man reagerer kejtet når man møder sin chef udenfor de officielle kontorer. Alt sammen skaber det den upersonlige affekt af ikke at deltage i succesen.

Skammen ved at mislykkes kan bedst beskrives gennem gestikkernes daglige dramatisering af det menneskelige felt. Gestikken bliver talerøret for en uigennemsigtig ret, en retskraft uden nogen synlig lov og alle dens uvirkelige instanser.⁶ Overalt hvor vi bevæger os er vi indhyllet i de sociale bedømmelsesmaskiner. Kafkas litteratur er på forbilledlig vis et prægnant udtryk for vor tids kontrolsamfund, idet han blotlægger magten og anerkendelsen, ikke gennem chefens direkte ordre eller institutionens lov, men via begærets magt som det kommer til udtryk gennem de forhåndenværende gestikker, blikke, reaktionsmønstre og daglig selvedelse.

«DEN PARADIGMATISKE KROP i samfundet er ikke længere en tavs krop formet gennem discipliner, men kroppen og sjælen mærket af tegn, ord, billeder (virksomhedslogoer) registreret i os på samme måde som Kafkas maskine i «Fangekolonien» eksekverer lovens krav i den dømtes hud,» skriver filosofen Maurizio Lazzarato.⁷ De mange bedømmelsesmaskiner tærer på kroppen. Den fede og anorektikeren udgør de to poler i denne kropstæring. På den ene side skabes en udsultning af kroppen når presset fra omgivelserne medfører resignation og afstandtagen; på den anden side en udspilning af kroppen når vi konstant propper i munden indtil kroppen siger fra fordi den når birstepunktet.

Skammen er flyttet ind i kapitalens krav om konstant selvrealisering og individualisering og lever i den prekære balance mellem produktion og fortabelse, mellem succes og fornædrelse. Gennem evig bekræftelse, selveksponering og bekendelse søger vi opmærksomhed og anerkendelse. Virksomheders krav til medarbejderne om at vise hvem 'han er', mediekulturens bekendelsesindustri herunder selvspjilningen i kendte menneskes liv, har nået et punkt hvor skam-